

Zigmas Tamakauskas. Knygnešystės minėjimas

Lietuvos Sąjūdžio Kauno skyriaus Švietimo komiteto pirmininkas, Laisvės kovų dalyvis.

Kovo mėnesį kasmet pažymima Knygnešio diena. Ta proga Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus salėje įvyko Knygnešių minėjimo popietė. Ją surengė LŠS Kauno šaulių antroji kuopa, vadovaujama Juliaus Proškaus, gražiai talkinant aktyviam kuopos šauliui Ramūnui Kazakevičiui. Minėjimą savo poetišku žodžiu vedė Kauno įgulos karininkų ramovės ryšių su visuomene skyriaus darbuotojas majoras Gediminas Reutas. Apie Lietuvos knygnešius ir jų veiklą pranešimą padarė šių eilučių autorius. Savo pranešime akcentavome du knygnešystės etapus. Pirmasis – susijęs su vadinamuoju spaudos draudimo laikotarpiu, antrasis – knygnešystė sovietinės okupacijos metais. Pirmajame etape po nepavykusio 1863 metų sukilimo, rusiškasis imperializmas, panaikinęs iš žemėlapio Lietuvos vardą, norėjo sunaikinti mūsų dvasinės kultūros svarbiausią atspindį - lietuvių kalbą, tradicinio raidyno vartojimą, represinėmis priemonėmis paspartinti mūsų tautos surusinimo eigą. Svarbų vaidmenį, stabdant pavergėjų užmačias, suvaidino daugiašakė vyskupo Motiejaus Valančiaus veikla, knygnešysė. Vyskupas ne tik rašė lietuviškas knygeles, steigė slaptas lietuviškas mokyklas, kuriose buvo mokoma lietuviškai skaityti ir rašyti, bet ir plačiai organizavo knygnešystę. Steigiamojo Seimo narys, Lietuvos kariuomenės savanoris, buvęs „Kario“ žurnalo redaktorius Petras Ruseckas vyskupą Motiejų Valančių pavadino didvyriu, tikru to laiko tautos vadu. Vyskupo žodžio ir veiklos įkvėptas knygnešystės veikloje ryškiausiai pasižymėjo knygnešių karaliaus vardą gavęs Jurgis Bielinis. Lietuva įvertinusi šio jau legenda tapusio knygnešio gimtadienį – kalendoriaus kovo mėnesio 16 dienos lapelyje pažymi Knygnešio dieną. Jo atminimui yra skirtas ir dailininko Kazio Šimonio paveikslas „Knygnešio mirtis“.

Minėjimą savo poetiniu žodžiu pradėjo ats. mjr. Gediminas Reutas

Kiekvienas Lietuvos kraštas turėjo savo žinomus knygnešius. Aukštaitijoje ir visoje Lietuvoje garsėjo jau mūsų minėtas Jurgis Bielinis, Žemaitijoje – kunigas M. Jurgutis, Suvalkų krašte – J. Kancleris, Rytų Lietuvoje – S. Didžiulis, Vilniaus krašte – kunigas S. Gimžauskas. Tarnaudamas Rygos policijoje, lietuvišką spausdintą žodį kūrė ir platino Juozas Miliauskas, literatūrinėje spaudoje žinomas kaip Juozapas Miglovara. Jis savo poezija ir publicistika propagavo tautos vienybę, meilę tėvynei, aukštino gimtąją kalbą, net lietuvių kalbos gramatiką buvo pasiryžęs parašyti.

Pranešėjas Zigmantas Tamakauskas

Šakių apskrityje platindamas lietuvišką spaudą pasižymėjo Sudargo klebonas M. Sederavičius, sutelkęs nemažą būrį kunigų bei pasauliečių knygnešių.

Garsėjo savo aktyvia veikla „Garšvių“, „Atgajos“, „Sietyno“, „Aušrinės“, „Žiburėlio“, „Kūdikio“ ir kitos knygnešių organizacijos. Lietuviškos spaudos platinimo centrai buvo įkurti Vlado Putvinskio Šilo-Pavėžupio dvare, Seinų ir Kauno kunigų seminarijose, Veiverių mokytojų seminarijoje, Kretingos vienuolyne. Vilniuje, Šv. Mikalojaus bažnyčios punkte plačiai išgarsėjo vadinama „Dvylikos lietuvybės apaštalu“ draugija, kurios būrį sudarė žinomi tautinio atgimimo veikėjai – Jonas ir Petras Vileišiai, kunigai J. Ambraziejus ir V. Urbanavičius, inžinierius J. Bortkevičius, dr. A. Domaševičius ir kt. Draugija siekė įvesti lietuvių kalbą į viešąjį gyvenimą, stengėsi, kad ji skambėtų ir bažnyčiose, siekė žadinti lietuvių tautinę savimonę.

Mažajoje Lietuvoje, platindama lietuvišką spaudą, didžiulį darbą nuveikė Marta Zauniūtė.

Malonu pažymėti, kad ir Lietuvos šaulių sąjungos Kauno skyriaus 2-osios kuopos vado Juliaus Proškaus prosenelis, senelis ir senelė Praškevičiai buvo žymūs knygnešiai ir daraktorai Stakliškių bei Kalvių seniūnijose.

Rusijos vidaus reikalų ministras, atsakydamas į Žemaitijos pavyskupio Antano Baranausko prašymą gražinti lietuviams spaudą, atrėžė: „Nereikia mums nei jūsų meilės, nei jūsų pačių. Praeis kuris laikas, prasilies Lietuvoje daug ašarų ir kraujo, o Lietuva pasiliks rusiška ir stačiatikiška...“ Krašto rusintojai – muravjovai, miliutinai, kaufmanai ir jų tarnai, tikėję, kad rusiška raidė pabaigs tai, ko neužbaigė jų kardas, neįvertino mūsų tautos gyvybingumo, kurį puoselėjo ir skleidė nesurusintas ir nesulenktas sodžius, Lietuvos garbingos praeities vaizdiniai, lietuviška maldaknygė, elementorius, „Aušra“, „Varpas“ ir kiti leidiniai. Knygnešiams dažnai talkino paprasti kaimo žmonės, pamaldžios moterys, zakristijonai, škaplierininkai. Jie visi savo kilniu darbu ir auka prisidėjo prie Rusijos valdžios Lietuvoje pamatų susprogdinimo, prie Lietuvos valstybės atkūrimo.

Antroji, jau sovietinio laikotarpio knygnešystė, pasižymėjo ginkluoto pasipriešinimo ir vėlesnės - dvasinės rezistencijos laikotarpių pagrindiniais leidiniais.

Partizaninės kovos laikotarpio spaudoje atsispindėjo kovojančios Lietuvos dvasia, buvo analizuojama komunistinė sistema, Lietuvos okupacija, jaunimas raginamas nesitaikstyti su okupanto užmačiomis. Pažymėtini Žemaitijos partizanų laikraštis „Laisvės karžygys“, Lietuvos laisvės armijos Vytauto apygardos štabo leidinys „Aukštaičių kova“, Merkio rinktinės partizanų štabo leidinys „Mylėk Tėvynę“, Kęstučio apygardoje leistas „Laisvės Varpas“, Tauro apygardoje – „Kovos keliu“, „Už tėvų

žemė“, „Į Laisvę“ ir kiti. Ypač šiame laikotarpyje buvo būdinga poezija, pasiekusi žmonių širdis ir dažnai virtusi neįvardintų autorių sukurtomis dainomis. Šiose dainose atsispindi partizanų herojiškumas, kovos su sovietiniu okupantu, kovų vietovės, kaip pavyzdžiui, Kalniškės mūšis, jose gausu tikėjimo akcentų, motulės, mergelės, namų, žuvusių už Tėvynę atminimo motyvų.

Koncertuoja LŠS ansamblis "Trinitas"

Iš dvasinio rezistencinio laikotarpio pagrindžio leidinių pažymėtini „Aušra“, „Varpas“, „Rūpintojėlis“, „Alma Mater“. Šiuose leidiniuose gausu sovietinio gyvenimo tikrovės ir pasipriešinimo vaizdų. Pabrėžiamas būtinumas gilintis į savo krašto istoriją, į jo kultūros gelmes. Tik gerai pažinę savo tautos istoriją ir kultūrą, išliksime atsparūs primestai sovietinei melo ideologijai. Leidinys „Laisvės šauklis“, kurio vieni iš leidėjų buvo žinomi disidentai Antanas Terleckas ir dabartinis didelį populiarumą turintis katalikiškų laidų redaktorius, pranciškonų kunigas Julius Sasnauskas, be jokių užuolankų ragino siekti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės.

Didelį palengvinimą šiame knygnešystės laikotarpyje, leidžiant pagrindžio spaudą, turėjo nuo 1981 metų veikusi Salių kaime įrengta slapta spaustuvė, pavadinta „ab“. Ją įrengė spaustuvininkas Vytautas Andziulis savo sodyboje po gyvenamuoju namu. Jam padėjo jau Amžinybėn iškeliavęs Jonas Bacevičius, Šauklio slapyvardžiu sudaręs ir 1986 metais išleidęs „Trumpą Lietuvos istoriją“, parašęs ir dabartiniais laikais nepraradusią savo aktualumo pažintinę knygėlę „Lietuvių vargai dėl savo kalbos Vilniaus krašte“. Šioje spaustuvėje buvo spausdinama antisovietinė politinė, istorinė, religinė ir grožinė literatūra. Čia 1981 metais 5 tūkstančių egzempliorių tiražu buvo išspausdintas vyskupo Kazimiero Paltaroko „Tikybės pirmamokslis“. Ši knygėlė buvo išleista net vienuolika kartų bendru 32 tūkstančių egzempliorių tiražu. Trisdešimt du kartus buvo išspausdintas maldynėlis „Garbė Tau, Viešpatie“. Didelės paklausos turėjo čia atspausdinta Lietuvos laisvės šauklio Kęstučio Genio poezijos knyga „Ugnies kryžius“, Lietuvos partizanų dainos „Kovų aidai“, 1941 metų birželio sukilimo dalyvio ir Laikinosios Lietuvos Vyriausybės nario dr. Adolfo Damušio dokumentinė knyga „Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai 1939 – 1949 m.“. Šioje spaustuvėje buvo atspausdinta ir buvusio Lietuvos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio knyga „Lietuva ir Tarybų Sąjunga lemtingais Lietuvai 1934 – 1940 m.“

Minint kovo mėnesį Lietuvos knygnešystę visada prisimename ir kitą jos istorijos svarbią datą – 1972 Jaunieji šauliai prie Knygnešių sienelės

Nuotraukų autoriai - Aldona Grigaitienė ir Ramūnas Kazakevičius. m. kovo 19 dieną pasirodžiusią pagrindinę „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką“, šiais metais paminėjusią savo 45 metų sukaktį. Jos buvęs redaktorius – naujųjų laikų knygnešys arkivyskupas Sigitas Tamkevičius „LKB Kronikos“ 11-ojo tomo pratarmėje rašo: „Tų dienų dalyviai žinojo, kokia didelė yra kompartijos ir KGB prievartos mašina. Tai buvo biblinis Galijotas, pasiryžęs sunaikinti Lietuvą ir Bažnyčią. Tie, kurie ryžosi išeiti į atvirą kovą su šiuo Galijotu, buvo tokie apgailėtinais maži ir silpni kaip Dovydas, bet jie turėjo tikėjimą ir pasitikėjimą Apvaizda“. Prisimintini ir kiti šio leidinio leidėjai – pasaulietis Petras Plumpa (jam neseniai LR Seime iškilmingai buvo įteiktas „Lietuvos laisvės žinios“ ženklas), kunigas – dabartinis Telšių vyskupas Jonas Boruta, dabar daug kam žinomas rašytojas ir vertėjas, Jėzuitų ordino narys kunigas, filologijos mokslų dr. Kazimieras Ambrasas, marijonų kunigas Pranas Račiūnas, pašvęstojo gyvenimo seserys Genovaitė Navickaitė, Gerarda Šliauskaitė, Nijolė Sadūnaitė, Bernadeta Mališkaitė, Jadvyga Stanelytė, pasaulietis Povilas Petronis, talkininkas Sergejus Kovaliovas, leidinio krikštatėvis – tuometinis vyskupas tremtinys, vėliau garbingasis Lietuvos kardinolas Vincentas Sladkevičius ir kiti.

Į naująją, okupacijos metų knygnešystę įsitraukusi Bažnyčia ir susipratę pasauliečiai, neišsigandę persekiojimų, kalėjimų nei Sibiro speigų, vedė mūsų tautą į nesulaikomą Atgimimo Sąjūdį – į tą didelį prieš 27 metus įvykusį stebuklą – Lietuvos Laisvės aušrą.

Minėjimą pajavairino LŠS ansamblio „Trimitas“, Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos mokinių dainos, kalbėjusių – muziejaus mokslinės darbuotojos dr. Aušros Jurevičiūtės, profesoriaus Arimanto Dumčiaus ir Lietuvos Sąjūdžio Kauno skyriaus pirmininko Raimundo Kaminsko žodžiai.

Jaunieji šauliai savo Garbės rikiuote ir gėlių žiedais knygnešius pagerbė prie 1939 metais pastatyto skulptoriaus Juozo Zikaro paminklo „Knygnešys“ ir prie 1997 metais atstatytos Knygnešių sienelės su 100 žymiausių knygnešių pavardėmis.

Tegul mūsų širdyse niekada nenuvysta šie pavasariniai atminimo žiedai.